

УДК 342.25:332.14:336

Сембер С.В.

*кандидат економічних наук, доцент, директор
Закарпатського регіонального центру соціально-економічних
і гуманітарних досліджень
Національної академії наук України*

Чубарь О.Г.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і банківської справи
Ужгородського національного університету,
старший науковий співробітник
Закарпатського регіонального центру соціально-економічних
і гуманітарних досліджень
Національної академії наук України*

Машіко К.С.

*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Закарпатського регіонального центру соціально-економічних
і гуманітарних досліджень
Національної академії наук України*

ДИСПРОПОРЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

IMBALANCES IN FINANCIAL PROVISION OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN TRANSCARPATHIAN REGION

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено виявленню диспропорцій мезорівня у забезпеченні основними видами фінансових ресурсів місцевих громад Закарпатської області в умовах проведення бюджетно-фінансової децентралізації та формування спроможних об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Для визначення рівня диференціації доходів місцевих бюджетів між радами та між ОТГ було використано графічний метод відображення функцій розподілу доходів. Він ілюструє частку сукупних бюджетних надходжень, що отримує певна частка місцевих рад. Зроблено висновок про те, що бюджетна децентралізація у висвітленому форматі проведення реформи не стане панацеєю для підвищення фінансової спроможності громад, хоча деяке покращення фінансового забезпечення після їх можливого об'єднання повинно відбутися. Перед ОТГ поставатиме проблема залежності від централізованих ресурсів, необхідності розробки та вдосконалення комплексної системи різнопланових фінансових інструментів, здатних забезпечити додатковий притік ресурсів із різних джерел задля подальшого їх спрямування на соціально-економічний розвиток.

Ключові слова: фінансове забезпечення, доходи місцевих бюджетів, податкові надходження, трансферти, об'єднані територіальні громади.

АННОТАЦІЯ

Стаття посвячена виявленню диспропорцій мезоуровня в забезпеченні основними видами фінансових ресурсів місцевих общин Закарпатской области в условиях проведения бюджетно-финансовой децентрализации и формирования самостоятельных объединенных территориальных общин (ОТО). Для определения уровня дифференциации доходов местных бюджетов между советами и ОТО был использован графический метод отображения функций распределения доходов. Он иллюстрирует удельный вес совокупных бюджетных поступлений, которые получает определенный удельный вес местных советов. Сделан вывод о том, что бюджетная децентрализация в представленном формате проведения реформы не станет панацеей для повышения финансовой состоятельности общин, хотя некоторое улучшение финансового обеспечения после их возможного объединения должно произойти. Перед ОТО будет возникать проблема зависимости от централизо-

ванных ресурсов, необходимости разработки и совершенствования комплексной системы разноплановых финансовых инструментов, способных обеспечить дополнительный приток ресурсов из различных источников для дальнейшего их направления на социально-экономическое развитие.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, доходы местных бюджетов, налоговые поступления, трансферты, объединенные территориальные общины.

ANNOTATION

The article focuses on identifying meso-level imbalances in financial provision of local communities of Transcarpathian region in the situation of financial and budget decentralization and establishing of capable united territorial communities (UTC). To define the level of local budgets revenue differentiation between municipalities and UTC the graphic method of revenue distribution presentation was used. It depicts the portion of total budget revenue that is received by a certain part of municipalities. The analysis lets us draw the conclusion that budget decentralization in its current form isn't going to be panacea for the increase of financial capability of communities, although, some improvements after the association are possible. UTCs will face the problem of dependence on central funds, the necessity to develop and improve the complex system of various financial instruments that can provide additional resources for further socio-economic development.

Keywords: financial provision, revenues of local budgets, tax revenues, transfers, united territorial communities.

Постановка проблеми. Проблемам фінансового забезпечення на місцях приділяється велика увага, викликана процесами утворення та розбудови спроможних об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в Україні, диспропорціями міжрегіонального розподілу фінансових ресурсів, високим рівнем залежності місцевих бюджетів від трансфертів і необхідністю зростання фінансової автономії місцевих органів влади, яка декларується в контексті децентралізаційних процесів у країні. Стаття написана в рам-

ках роботи над науковою темою «Перспективи економічного розвитку територіальних громад Закарпаття в умовах децентралізації влади», що виконується Закарпатським регіональним центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України (м. Ужгород).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням нерівномірності забезпечення місцевих органів влади фінансовими ресурсами присвячено багато наукових публікацій, кількість яких особливо збільшилася та актуалізувалася за умов розвитку процесів децентралізації влади, фінансової децентралізації та внесення змін до Бюджетного й Податкового кодексів України.

Доцільно виділити дослідження Національного інституту стратегічних досліджень [6; 9], розробки якого постійно пов'язані з вивченням та аналізом міжбюджетних відносин у державі, недоліків і ризиків бюджетно-податкового регулювання, оцінкою перших наслідків практичного втілення ключових напрямів бюджетно-фіскальної децентралізації тощо. Зокрема, у матеріалах відділу фінансової безпеки вказаної наукової установи [6, с. 2–4] зроблено висновок про низький рівень ресурсно-фінансової бази органів місцевого самоврядування, зниження рівня бюджетної забезпеченості на утримання і розвиток місцевої інфраструктури, зростання дефіциту місцевих бюджетів через неякісне бюджетне планування на центральному рівні, високий рівень централізації та фінансової залежності від Державного бюджету, а також про нерівномірності формування доходів місцевих бюджетів між регіонами.

Схожі результати відображені в публікації [9], автори якої, проаналізувавши стан міжбюджетного регулювання за період 2007–2014 рр., дійшли висновку про незбалансованість місцевих бюджетів, відсутність дієвих способів стимулювання органів місцевого самоврядування до збільшення власної дохідної бази, неузгодженість нормативно-правового забезпечення планування, розподілу та контролю над розподілом міжбюджетних трансфертів. Також дослідники вказують на існування нерівномірності формування доходів між регіонами України, яка переважно еквівалентна рівню їх промислового виробництва [9, с. 25]. Зростання частки міжбюджетних трансфертів у структурі місцевих бюджетів, яке спостерігалось в 2010–2015 рр., засвідчило посилення бюджетної централізації, що, своєю чергою, призводить до незацікавленості органів місцевого самоврядування в пошуку додаткових джерел доходів бюджетів, зниження ефективності використання трансфертних коштів, до низької результативності всієї системи міжбюджетних відносин [9, с. 31].

Грунтовні дослідження проблем фінансового забезпечення місцевих органів влади проводяться в Інституті регіональних досліджень (м. Львів). Питання фінансування видатків місцевих бюджетів висвітлюються в публікаціях Л.Я. Беневської

[2; 13]. Особливості визначення та використання місцевих платежів знайшли відображення в праці М.І. Карліна [4]. Податкова спроможність як параметр фінансової автономії територіальної громади досліджується Т.В. Коломієць [5]. Механізм бюджетного забезпечення міст в умовах децентралізації вивчає А.В. Плужник [8]. Шляхи забезпечення фінансової самодостатності сільських територіальних громад пропонують І.З. Сторонянська та А.О. Пелехатий [12]. Вплив децентралізації на фінансову незалежність місцевих бюджетів України обґрунтовано в праці Л.Є. Фурдичко [14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри незгасаючий інтерес до окреслених проблем, на нашу думку, потребують публічного розголосу, висвітлення та обговорення прикладні їх аспекти в різних регіонах України, оскільки для них притаманні специфічні особливості, «перекоси» та розшарування, для усунення яких слід застосовувати різні інструменти та розбудовувати свої механізми. Зазначене повною мірою можна віднести і до Закарпатської області, яка є «хронічно» дотаційною, у зв'язку з чим існує нагальна потреба у вирішенні, або принаймні пом'якшенні гостроти проблем фінансового забезпечення її місцевих рад і об'єднаних територіальних громад, створення та утвердження яких триває.

Мета статті полягає у виявленні диспропорцій мезорівня у забезпеченні основними видами фінансових ресурсів місцевих громад Закарпатської області в контексті проведення бюджетно-фінансової децентралізації та формування спроможних об'єднаних територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура доходів місцевих бюджетів базового рівня Закарпатської області до проведення децентралізаційних заходів характеризувалася так. У 2015 р. у середньому частка доходів бюджетів місцевих рад, що припадала на податкові надходження, становила 42,33% (із них на загальнодержавні податки – 29,25%, на місцеві податки – 13,07%), на доходи від операцій із капіталом – 1,99%, на неподаткові надходження – 2,28%, на офіційні трансферти – 53,40%. Суттєвими були відмінності у цій структурі між районами та місцевими радами. Зокрема, для неподаткових надходжень, які загалом не є суттєвим джерелом формування доходів, коливання у структурі бюджетів різних місцевих рад становило від 50,22% (Великолазівська сільрада Ужгородського району) до 0,00006% (Боржавська сільрада Берегівського району), при цьому в 309 радах (91,69%) на ці надходження припадало менше 5%. Доходи від операцій із капіталом коливаються дещо менше: від 28,73% (Запсонська сільрада Берегівського району) до 0% (у 181 сільраді), 302 ради (89,61%) отримали таких доходів менше 5%. Проте найбільші коливання спостерігаються у розрізі податкових надходжень та офіційних

трансфертів. Так, податкові надходження становили від 95,00% доходів бюджету (за частки офіційних трансфертів 3,96% у Сюртівській сільраді Ужгородського району) до 2,21% (за частки офіційних трансфертів 97,19% у Галаборській сільраді Берегівського району).

Це накладає свій негативний відбиток на рівень самостійності та спроможності громади вирішувати питання місцевого значення без використання коштів державного бюджету. Для більш чіткого виявлення рівня диференціації доходів місцевих бюджетів між радами (чи ОТГ) авторами побудовано графіки функцій їх розподілу, які ілюструють частку сукупних бюджетних надходжень, що отримує певна частка місцевих рад (аналогічно кривої Лоренца для дослідження нерівності доходів населення).

Теоретично абсолютно рівний розподіл доходів представлений на графіках діагональною одиничного квадрата або прямою рівномірного розподілу. У будь-якій її точці певний процент місцевих рад (наприклад, 20%), отримують аналогічний процент доходу (також 20%). Решта ліній, що побудовані для різних видів доходів, на графіках демонструють відхилення від абсолютної рівності в розподілі доходів (рис. 1). На рис. 1А відображено розподіл доходів для всіх місцевих рад Закарпатської області за результатами 2015 р.

За даними рис. 1А, найбільш нерівномірний розподіл між радами спостерігається для податкових надходжень і власних доходів рад (які формуються переважно саме за рахунком

податків). Дещо менший, проте все одно дуже суттєвий ступінь нерівності притаманний офіційним трансфертам і всім фінансовим ресурсам ради (які в силу дотаційності регіону тісно пов'язані з трансфертами). Так, 95% місцевих рад заробляють близько 23% податків, 24% власних доходів, отримують близько 28% офіційних трансфертів та 27% усіх фінансових надходжень місцевих бюджетів. Відповідно на 5% рад припадає 77% податкових, 76% власних надходжень, 72% трансфертів і 73% усіх надходжень місцевих бюджетів. Ці 5% рад у кількісному вираженні становлять 17 одиниць. Із них лівова частка припадає на п'ять міських рад із центрами в містах обласного підпорядкування (Ужгородська, Чопська, Берегівська, Мукачівська, Хустська ради), в яких акумулюється від 62,6 до 66,5% визначених видів доходів місцевих бюджетів.

Відповідно, на рис. 1Б відображені частки доходів місцевих рад без урахування вказаних п'яти рад. Між цими місцевими радами існує майже еталонний, рівномірний розподіл різних видів надходжень до бюджетів. Особливо яскраво це виражено в інтервалах до 40% і вище 70% рад (горизонтальна вісь графіка на рис. 1Б). Однак значним є відрив цих міст від міст обласного значення, особливий статус яких виводив їх на кращі позиції порівняно з іншими населеними пунктами. Водночас такі міста і так є більш фінансово спроможними. Саме прирівнювання повноважень та порядку формування бюджетів об'єднаних територіальних громад до

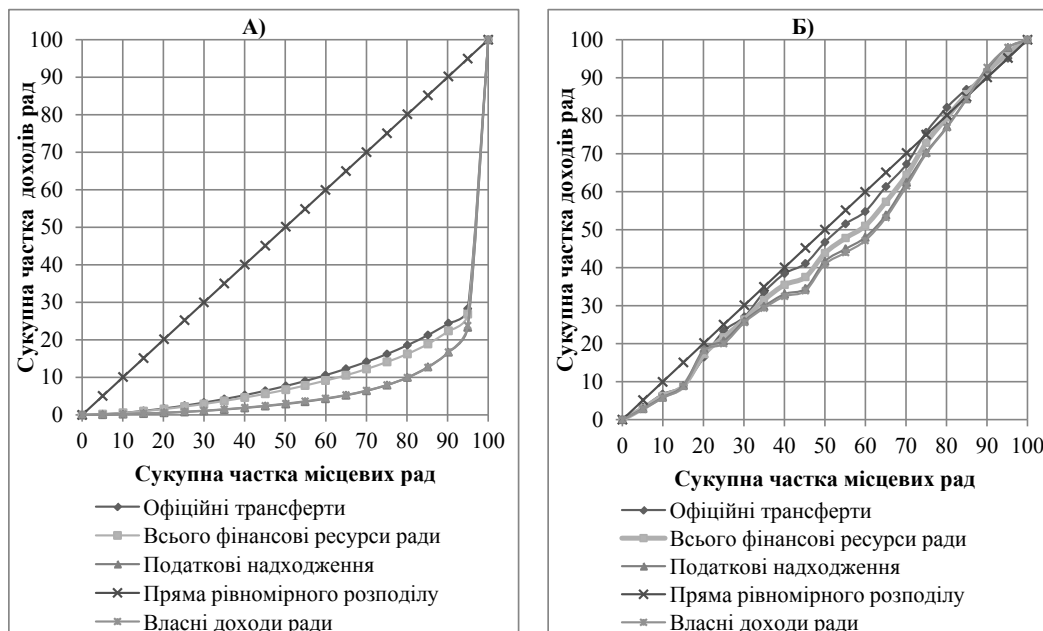

Рис. 1. Розподіл місцевих рад Закарпатської області залежно від обсягу доходів бюджетів та їх складників, %

А) всі місцеві ради області;

Б) без урахування міст обласного значення

Джерело: побудовано авторами на основі даних Департаменту фінансів Закарпатської ОДА

міст обласного значення і районів стало одним із «пряників» і стимулів запропонованої урядом реформи децентралізації.

Суть децентралізаційної реформи проявляється в багатьох компонентах, базовими з яких є: адміністративно-територіальна реформа з утворенням добровільно об'єднаних територіальних громад; фіскально-бюджетна децентралізація. Остання передбачає зміни у формуванні доходів бюджету саме для ОТГ, збільшення їх власних надходжень від податків, зборів та інших платежів, у механізмі міжбюджетних трансфертів.

Нині в Закарпатській області утворилося лише дві ОТГ, аналіз доходів яких відображає збільшення обсягу міжбюджетних трансфертів. Так, згідно з даними про виконання місцевих бюджетів області [7], власні доходи цих двох ОТГ після об'єднання зросли в 3,3 рази (до 31,8 млн. грн. у I півріччі 2016 р. з 9,5 млн. грн. у I півріччі 2015 р., коли діяло шість окремих сілрад). Фактично таке зростання було забезпечене додатковими ресурсами за рахунок податкових надходжень. В урядовому Моніторингу місцевих бюджетів ОТГ [3] сказано, що у I півріччі 2016 р. доходи загального фонду місцевих бюджетів ОТГ Закарпатської області зросли у вісім разів – до 78 млн. грн. порівняно з I півріччям 2015 р., коли вони ще не були об'єднані. Однак розробниками цих матеріалів під час аналізу за 2015 р. взяті дані власних доходів (9,5 млн. грн.) без урахування офіційних трансфертів, а за 2016 р. уже зазначена

сума 78 млн. грн., яка включає 45,8 млн. грн. міжбюджетних трансфертів [3] до ОТГ, що, на нашу думку, є некоректним і не відображає реальних масштабів зростання, адже, за офіційною інформацією про виконання місцевих бюджетів, у 2015 р. шість місцевих рад, які в подальшому сформували дві ОТГ, отримали 17,1 млн. грн. офіційних трансфертів (із них у загальний фонд 9,5 млн.). Тобто за I півріччя функціонування цих ОТГ у 2016 р. їм у вигляді трансфертів було виділено у 2,7 рази більше коштів, ніж за весь 2015 р. Показник співвідношення трансфертів і доходів загального фонду зріс з 0,31 у 2015 р. до 0,59 за I півріччя 2016 р., що засвідчує зростання дотаційності місцевих бюджетів.

Достеменно невідомо, які зміни відбудуться в податковій площині після завершення процесу децентралізації і які саме зміни в систему міжбюджетних трансфертів вноситиме центральна влада. У межах даного дослідження для розгляду змін у диференціації доходів громад авторами взято за основу Проект перспективного плану формування територіальних громад Закарпатської області, розроблений Закарпатською обласною радою [11], згідно з яким усі місцеві ради області згруповано у 51 ОТГ. Для розрахунків використано дані 2015 р. Графічне представлення передбачає незмінність інших рівних умов розподілу бюджетних ресурсів, однак воно має на меті продемонструвати, чи вирівняє ситуацію запропоноване Проектом об'єднання громад і чи вирішить це проблеми

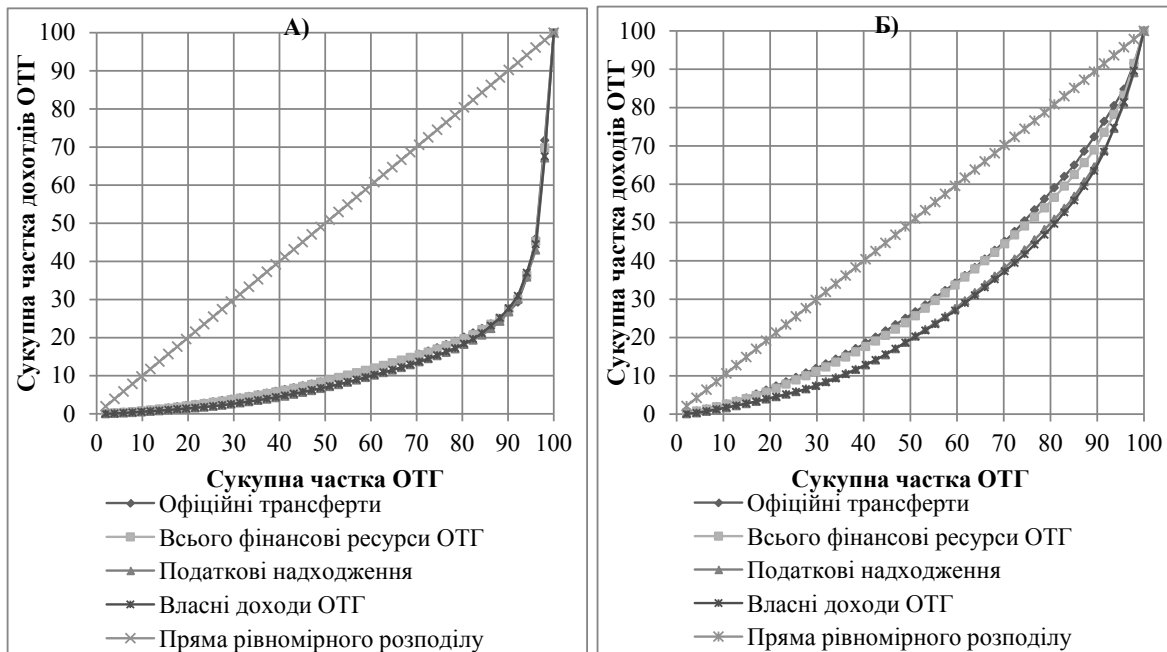

Рис. 2 Розподіл перспективних ОТГ Закарпатської області залежно від обсягу доходів бюджетів та їх складників, %

А) всі перспективні ОТГ області;

Б) без урахування чотирьох ОТГ навколо міст обласного значення

Джерело: побудовано авторами на основі даних Департаменту фінансів Закарпатської ОДА

Таблиця 1

**Коефіцієнти варіації доходів бюджетів місцевих рад
та перспективних ОТГ Закарпатської області, %**

Складники доходів	Місцеві ради	Перспективні ОТГ	Можлива зміна коефіцієнтів
Податкові надходження від загальнодержавних податків і зборів	770,50%	311,80%	-458,70%
Офіційні трансферти	682,64%	271,07%	-411,57%
Доходів усього	672,14%	273,61%	-398,53%
Податків усього	682,81%	284,72%	-398,09%
Власних доходів	663,07%	278,51%	-384,57%
Неподаткові надходження	596,45%	292,54%	-303,92%
Податкові надходження від місцевих податків і зборів	496,57%	227,69%	-268,88%
Доходи від операцій із капіталом	475,81%	190,31%	-285,50%

Джерело: розраховано авторами на основі даних Департаменту фінансів Закарпатської ОДА щодо виконання місцевих бюджетів за 2015 р.

нерівномірного розподілу фінансових ресурсів між ними. Для запланованих ОТГ побудовано аналогічні графіки розподілу доходів (рис. 2).

Як видно з рис. 2А, досліджені варіанти надходжень до бюджетів громад не усувають проблему нерівності доходів. Графіки 1А і 2А майже ідентичні, за винятком того, що у разі ОТГ для всіх компонентів доходів ступінь нерівності практично однаковий. Так, на 92% ОТГ припадає близько 29% офіційних трансфертів, 30% податкових надходжень, 31% власних доходів, 30% усіх фінансових надходжень до бюджетів. Відповідно у 7,8% ОТГ, які представлені чотирма запланованими громадами, може бути акумульовано близько 71% офіційних трансфертів, 70% податкових надходжень, 69% власних доходів, 70% загальних доходів громад. Ці чотири ОТГ запропоновані до формування навколо міст обласного значення (Ужгорода, Мукачєвого, Берегового, Хуста). Побудова графіків розподілу без цих чотирьох перспективних ОТГ показує значно вищий ступінь нерівності та полярності доходів громад (рис. 2Б), ніж до пропонованого об'єднання (рис. 1Б). Причиною цього є те, що специфіка формування бюджетів місцевих рад, їх економічний потенціал не стали основними вирішальними критеріями розробки пропозицій із формування перспективних територіальних громад, які прописані у Методиці формування спроможних громад Кабінету міністрів України [10]. Натомість основна увага приділялася критеріям вибору центрів ОТГ та віддаленості населених пунктів від цих центрів.

Необхідно зазначити також, що розраховані коефіцієнти варіації доходів місцевих рад Закарпатської області свідчать про надзвичайно великі коливання різних видів доходів між досліджуваними одиницями (діючі місцеві ради та перспективні ОТГ), адже вони значно вищі порогових 60% (табл. 1).

Значення цих коефіцієнтів показують більш однорідну сукупність саме для перспективних ОТГ порівняно з наявними адміністративними одиницями. При цьому найбільше мінливість

доходів може зменшитися для надходжень від загальнодержавних податків та для офіційних трансфертів, а найменше – для доходів від операцій із капіталом. Тобто деяке покращення фінансового забезпечення громад після їх можливого об'єднання повинно відбутися. Однак, на нашу думку, бюджетна децентралізація у висвітленому форматі проведення реформи не стане панацеєю в площині підвищення фінансової спроможності громад.

Отже, перед ОТГ, за яким би проектом чи планом вони не створювалися, поставатиме проблема залежності від централізованих ресурсів (трансфертів), необхідності вибору, розробки та вдосконалення комплексної системи різноманітних фінансових інструментів, здатних забезпечити додатковий притік ресурсів у громади з різних джерел для подальшого їх спрямування на соціально-економічний розвиток.

Висновки. Результати чисельних вітчизняних досліджень відображають існування гострої проблеми розшарування, диференціації та полярності доходів місцевих органів влади, що суттєво ускладнює виконання ними важливих соціально-економічних функцій на місцях. Побудова графіків функцій розподілу різних видів доходів місцевих бюджетів Закарпатської області, які ілюструють частку сукупних бюджетних надходжень, що отримує певна частка місцевих рад, у діючому адміністративно-територіальному форматі та з урахуванням реалізації Проекту перспективного плану формування територіальних громад Закарпатської області, підтвердили ці результати. Також аналіз дав змогу зробити висновок, що в указаному Проекті перспективного плану формування ОТГ в області абсолютно не враховано такий критерій, як забезпечення громад фінансовими ресурсами. Це означає, що новостворені ОТГ й надалі будуть значною мірою залежними від централізованих ресурсів (трансфертів), а також повинні опановувати нові механізми та інструменти залучення фінансових ресурсів для їх диференціації та диверсифікації. Саме в такому напрямі слід розвивати подальші

пошуки шляхів вирішення та пом'якшення окреслених проблем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналіз та оцінка реалізації бюджетної децентралізації в Україні. Аналітична записка. – К. : НІСД, 2016. – № 68 Серія «Економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2242/>.
2. Беновська Л.Я. Проблеми фінансування видатків місцевих бюджетів у контексті бюджетно-податкової децентралізації / Л.Я. Беновська // Регіональна економіка. – 2015. – № 1. – С. 87–95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2015_1_12.
3. Децентралізація: місцеві бюджети 159 об'єднаних територіальних громад. Перше півріччя 2016 року. Фінансово-аналітичні матеріали / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство фінансів України, DESPRO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Monitoring_OTG.pdf.
4. Карлін М.І. Місцеві платежі: суть, структура, особливості визначення та використання в Україні / М.І. Карлін // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; відп. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2015. – Вип. 4(114). – С. 3–7.
5. Коломієць Т.В. Податкова спроможність як показник рівня фінансової автономії територіальної громади / Т.В. Коломієць, Х.О. Патицька // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; відп. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2015. – Вип. 4(114). – С. 14–17.
6. Напрями реалізації політики децентралізації в умовах розширення прав місцевих органів влади і забезпечення їх фінансової та бюджетної самостійності. НІСД, Відділ фінансової безпеки (Л.П. Лондар). Аналітична записка. – 2015. – № 61. – Серія «Економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/politika_desentralizacii-b1814.pdf.
7. Оперативна інформація про виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів станом на 1 липня 2016 р. / Офіційний сайт Закарпатської ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.carpathia.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/5917/0010716.pdf>.
8. Плужник А.В. Механізм бюджетного забезпечення міст в умовах децентралізації / А.В. Плужник // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр.; відп. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2015. – Вип. 4(114). – С. 8–13.
9. Пріоритети реформування та напрями перспективного розвитку міжбюджетних відносин в умовах бюджетної децентралізації в Україні. Аналітична доповідь. – К. : НІСД, 2015. – 80 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/mizhbudzhetni_vidnosunu-2c799.pdf.
10. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 214 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>.
11. Проект перспективного плану формування територіальних громад Закарпатської області Закарпатської обласної ради від 21.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://yadi.sk/d/buiH4gbfia6P6>.
12. Сторонянська І.З. Шляхи забезпечення фінансової самодостатності сільських територіальних громад / І.З. Сторонянська, А.О. Пелехатий // Регіональна економіка. – 2014. – № 1. – С. 87–93.
13. Беновська Л.Я. Уроки бюджетної децентралізації в Україні / Л.Я. Беновська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ird.gov.ua/irdp/e20160701.pdf>.
14. Фурдичко Л.Є. Децентралізація: фінансова незалежність місцевих бюджетів України / Л.Є. Фурдичко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. ; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; відп. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2015. – Вип. 5(115). – С. 39–42.